

Hållbara städer

Göran Cars

professor emeritus i samhällsplanering KTH

Carl-Johan Engström

professor emeritus i stadsutveckling KTH

Peter Larsson

tidigare regeringens samordnare för samhällsomvandlingen i Norrland

Gun-Britt Mårtensson

f.d. ordförande HSB

Lena Smidfelt Rosqvist

vd Trivector Traffic

Kristian Skånberg

forskare vid KTH SEED

**bostad
2030**

bostad 2030

Bostad 2030 är en fristående bostadspolitisk tankesmedja bildad av Arenagruppen. Tankesmedjan drivs med stöd från bland annat Hyresgästföreningen. Uppdraget är att bidra till en mer fakta- och kunskapsdriven bostadspolitisk diskussion.

Ortsutveckling – en förbisedd men nödvändig samhällsomställning

I städer och på ren landsbygd bor 75 procent av befolkningen i Sverige 2023. De mindre orterna står därmed för en fjärdedel av landets befolkning. Dessa orter är förbisedda som goda livsmiljöer och som utvecklingskraft. De kan spela en väsentlig roll i samhällsomställningen både för egen del, men också för landet som helhet.

De orter vi talar om har mellan några hundra upp till 10 000 invånare. De har olika ursprung och förutsättningar som exempelvis nya industri- och gamla bruksorter, serviceorter, centra för besöksnäring. De kan ligga inom storstadsregioner, på pendlingsavstånd kring större städer eller vara belägna i genuin landsbygd.

De senaste årens utveckling har påverkat dessa orter olika. För gruppen som helhet ökar befolkningen i stort sett i samma takt som urbaniseringen i landet som helhet. Störst är ökningen på orter inom storstadsregionerna. Minskar gör däremot många mindre orter där avståndet till centralorten försvårar pendling. På senare tid har ett flertal orter kommit att växa som del i den gröna omställningen med expansiva industrier.

Den dominerande bilden är emellertid att indragen service, otillräcklig kollektivtrafik och bristande incitament att bygga om och till lägger en död hand över orterna. Utvecklingen uppfattas som oundviklig. Det vill vi visa är fel! Den upplevda negativa utvecklingen skapar oro och misstro och exploateras av populistiska krafter utan att dessa har andra lösningar till hands än billigare fossilbränslen. Inget parti har ett samlad, konstruktiv och aktuell politik för den nya situationen.

Trender och problem i mindre orter får inte tjäna som ursäkt för att bromsa omställningen, varken i dem eller för landet som helhet. Det behövs en ny samlad Ortsutvecklingspolitik om Sverige ska nå de klimat-, miljö- och hållbarhetsmål som är beslutade. Det innefattar levande och väl fungerande orter med ett eget utbud av verksamheter, bostäder och välfärdstjänster. Nyckelfrågor är att forma en näringspolitik som bejakar orternas roll i en grön omställning, att ta vara på och anpassa det befintliga byggnadsbeståndet och att strypa fossilbränsleanvändningen.

Här är fyra områden för en ny politik som bygger på orternas potentialer.

1. Tillgängliggör orterna.

Orterna ingår i regionala nätverk med ömsesidiga beroenden inom funktionella arbetsmarknader. Tillgänglighet handlar om mer frekvent och pålitlig kollektivtrafik till huvudorten, men också hur orterna kan förbindas sinsemellan. Ser vi till faktisk utpendling berör den ofta upp mot 50 procent av boende på mindre orter – men samtidigt finns en inte obetydlig inpendling till samma ort. Den enskilda orten har ett begränsat utbud arbetstillfällen, men ingår i ett ortsnätverk

som sammantaget har en större branschspridning. Resmönstren blir då komplexa och svåra att upprätthålla med enbart centralortsinriktad kollektivtrafik. Ska dessutom vardagslivet fungera för unga och äldre utan egen bil måste också service- och fritidsresor kunna ske smidigt.

Sådana kommunikationer kräver nytänkande. Det finns få alternativ till bilen. Därför måste ett anropsstyrt kollektivt resande komma på plats. Det har diskuterats i decennier utan att få något betydande genomslag. Med AI-stöd och regionoberoende betalningsfunktioner bör detta kunna ske här och nu! Många mindre orter ligger 'på spåret' men tågen kör förbi. Dagens kalkylmodeller leder till att restiden mellan ändpunkterna på en linje prioriteras och stopp däremellan ses som hinder. Det måste ifrågasättas. Fler uppkopplade orter ökar bostadsutbudet i regionen och ökar serviceunderlaget i huvudorten. Dagens ideliga förseningar och störningar är inte bara ett problem för tålmodiga resenärer. Det gör att många avstår att flytta till en bättre lämpad bostad och därifrån bekvämt och klimatsmart resa till arbete, studier eller kultur- och fritidsupplevelser.

2. Frigör dolda potentialer.

På flertalet orter är byggnadsbeståndet underutnyttjat. Många unga vill bo kvar på den ort de vuxit upp. Många äldre bor kvar i för stora hus sedan barnen flugit ut. Svårigheten att finna lämpligt boende för båda dessa grupper medför att unga flyttar – även de som inte ska studera vidare – samtidigt som det uppstår ett faktiskt 'bostadsöverskott'. Större bostäder till rimliga priser saknas i de större städerna och frigörs inte i tillräcklig utsträckning på de mindre orterna. Incitament att investera i lämpliga bostäder genom om- och nybyggnad saknas. Det är ett växande problem då arbete som delvis kan ske hemifrån medger längre pendlingsresor och där fler orter på så sätt kan komma i fråga som möjliga platser att slå ned sina bopålar.

Kvarboende och ny- och återinflyttning försvåras av brist på överkomligt boende i flera bemärkelser – prismässigt, storleksmässigt och upplåtelsemässigt. Bättre utnyttjande av bostadsbeståndet behöver därför underlättas. Det kräver att det finns ändamålsenliga lägenheter att hyra. Vi föreslår därför att ett nytt träffsäkert stöd för renovering, om- och nybyggnad inrättas. Det ska fungera som en katalysator som bidrar till relevanta lägenheter för unga och äldre samt frigör småhus för inflyttande hushåll.

3. Förnya service och vårdformerna.

Den minskade servicen på orterna är inte heller något oundvikligt. Skol- och vårdanläggningar som strukturrationaliseras till huvudorterna är en reminiscens från det gamla industrisamhället som måste brytas. Digitalisering gör att fler kvalificerad tjänster kan erbjudas virtuellt och i kombination med lokal närvaro. Serviceformer inom vård, skola och omsorg behöver kombinera lokal närvaro med digitalt stöd. Behåll små låg- och mellanstadieskolor och komplettera be-

fintlig lärarkompetens med språk och matematik på distans och andra virtuella hjälpmedel. Likaså kan äldreomsorg och lokala vårdfunktioner finnas närvarande på orten om en distriktssköterska kan stå i kontakt med läkare och kvalificerad personal på distans.

Behov av upprustning av slitna lokaler och omflyttning innebär i många fall att kommunal och regional verksamheter behöver samverka för att skapa väl utformade platser där människor kan mötas. Då kan orten också återfå en naturlig samlingspunkt i anslutning till kollektivtrafikterminalen som i många fall förvandlats till en oattraktiv utkantsdel av orten.

4. Snabba på industriomställningen.

En särskild utmaning finns för orter med en lång industriell tradition som nu i ett flertal fall genomgår ett uppsving i anslutning till den gröna omställningen. Det gäller bland annat orter i sydöstra delen av landet, Västra Götaland, Bergslagen och delar av Norrland.

Tidigare industrialister förstod att de måste engagera sig också i det omgivande samhället. Det gäller inte för det internationella riskkapitalet. Bristen på bostäder och samhällsfunktioner på dessa orter försvårar rekrytering av kvalificerad arbetskraft för omställningen. Därmed försvåras kompetensförsörjningen för det lokala näringslivet och offentliga arbetsgivare. Det drabbar inte bara orten utan minskar också takten i omställningen i hela landet. Därmed går en hållbara omställning med tillhörande ekonomisk utveckling långsammare än den annars skulle gjort. Väljer vi att se detta som ett bortfall av skattemedel motiverar den förlusten att staten snabbt hittar former som bidrar till de ofta inledande stora investeringar som krävs.

Summerar vi ovanstående är våra slutsatser att orter och lokalsamhällen måste synliggöras bättre. Det finns en unik svensk utvecklingstanke med omsorg om både sociala och kulturell värden bakom många av landets tidiga bruksorter. Låt oss förnya i den nya omställningen.

Åtgärder som krävs för att enskilda orter ska kunna utvecklas behöver uppmärksammas tydligare i plandokument i de kommuner och regioner i vilka de ligger. Så är långt ifrån alltid fallet. Det krävs processer med stark lokal förankring för att fånga vad invånarna och de som är verksamma där ser som viktiga värden och vad som gör vardagslivet svårt för dem. Varje ort måste lyftas fram i egen rätt.

Men planer och program måste leda till handling. Allt för mycket i dag handlar om att peka på andras ansvar. Vi efterlyser framförhandlade överenskommelser mellan kommun, lokalsamhälleskrafter samt regionen med ansvar för såväl vård som infrastruktur och trafikering. Staten bör då bidra genom riktat och träffsäkert stöd till dessa överenskommelser och därmed påskynda omställningen. För att dessa konkreta åtgärder ska kunna få spridning krävs också att mindre kommuner får stöd att utveckla de förhandlingsformer som krävs för att nå framgång.